

POGOVOR

Snovanja

Zdi se, da si po srednjeveških gradovih status kulturne dediščine in turistične znamenitosti pridobivajo tudi utrdbe iz novejših časov. Hkrati je med nami vse več posameznikov, ki se na te reči spoznajo, recimo jim "utrdboslovci". Aleksander Jankovič Potočnik je gotovo eden najvidnejših.

Zaljubljen v utrdbe

ALEKSANDER JANKOVIČ POTOČNIK, UTRDBOSLOVEC

MIHA NAGLIČ

V Osebnostih, velikem slovenskem biografskem leksikonu, ki je izšel lani novembra, so zraven vašega imena naslednje oznake: ilustrator, animator, publicist, grafični oblikovalec. Po stroki ste arhitekt, slovenska javnost pa vas pozna predvsem kot utrdboljubca in utrdboslovca, ljubitelja in poznavalca utrd. Ste torej res vse to ali bolj eno kot vse drugo?

"V leksikonu bi bilo vsekakor treba dodati oznako 'utrdboslovec', sicer pa bi težko rekel, kaj sem bolj. Nedvomno drži, da mi je študij arhitekture dal dobro teoretično podlago, a po duši sem bil vedno predvsem likovnik, kar se je potrdilo tudi z uspešnim podiplomskim študijem animacije na univerzi Swinburne v Melbour-

nu. V njem sem res našel samega sebe, vendar sem se po vrnitvi v domovino sprijaznil z dejstvom, da za poklicno udejstvovanje na tem področju pri nas ni pravih pogojev. Zato pa sem se pozneje prav tako našel na področju utrdboslovja in tu je imelo moje delovanje doslej nedvomno tudi največji učinek."

Slovenski javnosti ste odkrili Rupnikov linijo. Kako se je to zgodilo?

"Šlo je za kombinacijo zanimanja in spleta okoliščin. Čar odkrivanja neznanega sem spoznal v dijaških in študentskih letih, ko smo s prijatelji v obsoških gorah iskali ostanke cest, naselij in strelskih jarkov. Kar so ljudje zgradili v tako nemogočih razmerah, se mi je zdelo fascinirano, še bolj pa to, da je bilo vse to širši javnosti povsem neznano. Razmišljal

sem, da bi bilo treba te ostaline evidentirati, jih predstaviti javnosti in morda celo obnoviti. Ko pa sem se po petletnem bivanju v tujini vrnil domov, sem ugotovil, da so to nalogo z vso potrebno resnostjo že prevzeli drugi. Tako sem se za nekaj let posvetil bolj vsakdanjim stvarim. Potem si me prav ti povabil, naj za občino Žiri izrišem ilustrirani krajinski zemljevid in s takratnim predsednikom Turističnega društva Žiri Benom Kavčičem sva se 27. oktobra 1999 odpravila na krožno vožnjo po občini. V okolici Žirov sem opazil bunkerje, podobne tistim, ki sem jih poznal že z Ratitovca in Blegoša, a jim nikoli nisem posvečal velike pozornosti. Ko sva se znašla pri bojnih blokih slemenske utrdbe na Golem vrhu in ko mi je Beno rekel, da so podobne utrdbe tudi na nekaterih drugih vrhovih

v bližini, pa je začelo vame pronicati spoznanje, da je bila Rupnikova linija, o kateri je bilo dotlej slišati zelo malo, vendarle pravi utrdbeni sistem, enakovreden drugim, ki so jih v tistem času gradili po Evropi. Ko sem skušal opozoriti na pomen utrd na Žirovskem vrhu, sta mi prva prisluhnila ti in ameriški zgodovinar in utrdboslovec Joe E. Kaufmann. S svojim vabilom, naj napišem prispevek za Žirovski občasnik in v Žireh pripravim predavanje, si mi dal potrebno vzpodbudo, medtem ko mi je Joe Kaufmann posredoval dragoceno arhivsko gradivo in mi bil nekakšen mentor pri raziskovanju utrd. Sam je namreč v svoji knjigi 'Fortress Europe', ki velja za prvo temeljno delo o medvojnih evropskih utrdbenih sistemih, starojugoslavanske utrdbe navedel le na podlagi nemških virov in

bil je vesel, da lahko nekdo na terenu preveri dejansko stanje. Kasneje je zastavil svojo besedo, da sem sestavke o Rupnikovi liniji objavil v strokovnih revijah, kakršne so britanski Fort in Casemate, francoski Magazine 39/45 in poljska Forteca, s čimer mi je pravzaprav velikodušno odstopil primat v predstavljanju Rupnikove linije mednarodni javnosti."

Ko sem leta 2000 v Cobiss vtipkal geslo Rupnikova linija, se je pokazalo "o zadetkov". Ob koncu leta 2008 jih je 34, pod geslom Rupnikova črta pa še dodatnih 7. Res, dobro se mi zdi, da je prvi članek o njej izšel v Žirovskem občasniku (št. 31, decembra 2001). Leta 2004 pa je izšla prva knjiga o tem fenomenu: Rupnikova linija in Alpski zid. Avtor obeh ste bili seveda vi. Kako se zdaj spominjate

Z Rupnikovo linijo in njej nasprotnim Alpskim zidom se Slovenija tudi v tem segmentu kulturnozgodovinske dediščine postavlja ob bok drugim evropskim državam, ki se lahko pohvalijo z velikimi utrdbenimi sistemi iz prejšnjega stoletja na svojem ozemlju.

Aleksander Jankovič Potočnik pri bunkerjih ob železniškem mostu čez Savo v Črnučah / Foto: Gorazd Kavčič

POGOVOR

Snovanja

teh prvenstvenih del? Bi jih danes pisali drugače?

"Pri pisanju sem naletel na tri večje težave. Prva so bili viri, ki jih bodisi ni bilo, ali pa mi takrat niso bili dostopni. Poseben izziv je bilo izrazoslovje, saj so za elemente medvojnih utrdbenih sistemov manjkali številni ustreznosti slovenski izrazi. Tretja težava so bila še neraziskana območja. Danes bi nekatere formulacije, ki sem jih takrat napisal v slogu 'domnevamo lahko' in 'verjetno je', lahko podal v obliki gotovosti. Z obiski na terenu in pogovori z domačini sem se namreč odtejel v veliko večji meri prepričan o dejanskem stanju. Sicer pa sem kar zadovoljen, da kljub takrat zelo omejenim virom, kakor vse kaže, nisem ustrelil nobenega večjega kozla."

Rupnikova linija je bila zgrajena kot utrdbeni sistem, v času svojega nastanka je bila torej predvsem vojaški objekt. Aprila 1941, ko naj bi dokazala svojo upravičenost, je padla brez bojev. Je bila torej postavljena zaman?

"Nedavno so na televiziji predvajali dokumentarec o slovitih trdnjavi Bodan na severu Švedske. Nekdanji član njene posadke je pojasnil, da je glavna naloga utrdb odvrniti sovražnika od napada. Dejstvo, da trdnjave Bodan niso nikoli napadli, je imel sam za dokaz njene uspešnosti. Tudi v primeru Rupnikove linije so Italijani čakali, da Nemci najprej premagajo obrambo na severu. Torej je svoj namen - odvrniti italijanski napad - dejansko dosegla. Zakaj so Nemci prodrli tako hitro, pa je že drugo vprašanje."

Kaj pa nam Rupnikova linija pomeni danes, v čem je njen aktualni potencial?

"Sam pa bi poudaril predvsem simbolni pomen. Z Rupnikovo linijo in njej nasproti stoječim Alpskim zidom se Slovenija tudi v tem segmentu kulturnozgodovinske dediščine postavlja ob bok drugim evropskim državam, ki se lahko pohvalijo z velikimi utrdbenimi sistemi iz tridesetih let prejšnjega stoletja na svojem ozemlju. Pri tem je Rupnikova linija še toliko pomembnejša, ker je, kljub temu da ni nastala v času nacionalne države, v veliki meri slovenski gradbeni podvig. Gotovo pa ni zanemarljiv niti njen turistični potencial, ki se je v zadnjih nekaj letih že začel potrjevati s številnimi organiziranimi obiski posameznih utrdb. Prepričan sem, da je to šele začetek. S programskimi dopolnitvami, kakršna je na primer muzejska zbirka v Žireh ali žirovski vsako-

letni 'Pohod ob stari meji', bo razvoj tekkel dalje."

Srednjeveški gradovi so bili zgrajeni kot utrjena bivališča, danes so kulturni spomeniki. Je že čas, da bi za kulturni spomenik razglasili tudi kako utrdbo iz 20. stoletja. Je na utrdbah Rupnikove linije tudi kaj estetskega?

"Kot sem obveščen, je na pobudo gorenjevaške občine ljubljanska enota ZVKDS že začela postopek za vpis obeh slemenskih utrdb na Žirovskem vrhu v register kulturne dediščine. Tudi naše pobude in argumenti so bili doslej na ZVKDS dobro sprejeti. Kar pa se tiče estetike, je ta pogosto stvar posameznega okusa. Vendar imajo utrdbे Rupnikove linije nedvomno svojske oblikovne značilnosti, med katerimi je treba posebej omeniti betonski stolpič kot nadomestilo za jekleno kupolo. Utrdbam daje ne le izrazito prepoznavnost, ampak tudi svojsko estetsko vrednost."

Maj 2008 je bil vaš mesec, obiskali so vas kolegi utrdboslovci z vsega sveta. Kaj vse ste počeli?

"Šlo je za redno letno ekskurzijo mednarodnega utrdboslovnega združenja FSG (Fortress Study Group), ki je bilo pred triinšestdesetimi leti sicer ustanovljeno na Oxfordu kot akademsko društvo, a je kasneje dobilo širši, mednarodni oziroma resnično globalni značaj. To pot se je odbor odločil za ogled slovenske utrdbene dediščine in s Charlesom Blackwoodom, urednikom revije Casemate, sva že leto dni prej izdelala natančen program, ki je vključeval šest enodnevnih izletov. Začeli smo z ogledom utrdb na Žirovskem vrhu in obiskom muzeja v Žireh, nato pa smo v Kendovem dvorcu v Spodnji Idriji udeležence podrobno seznanili s strateško lego in zgodovino slovenskega prostora ter iz njiju izhajajočo utrdbeno dediščino. V naslednjih dneh so se nato zvrstili izleti, na katerih smo si ogledali še številne druge utrdbे."

Letos je že dvakrat, najprej pred prihodom utrdboslovcev in nato še novembra v dopolnjeni izdaji, izšla vaša knjiga Utrdbe na Slovenskem. Prosim, da jo na kratko predstavite?

"Prva izdaja je bila zasnovana predvsem kot referenčno gradivo za letno ekskurzijo FSG, vendar na način, ki naj bi pritegnil tudi širšo javnost. V njej so bili opisani utrdbeni sistemi, kot sta Rupnikova linija in Alpski zid, antični rimski zaporni zidovi in trdnjave nekdanje

Koroške. Opisu je bilo dodanih še šest itinerarjev, po katerih smo vodili udeležence ekskurzije. Ker je bila knjiga v treh tednih dobesedno razgrajena, smo se na Ad Pirumu odločili za ponatis. Na predlog prof. Petra Fistra, ki je dal na voljo tudi svoja gradiva in risbe, sem v knjigo vključil protiturške tabore ter lastnim ilustracijam dodal še upodobitve rimskih utrdb Mateja Zupančiča in obkoljskih gradov Igorja Sapača. Z novimi itinerarji sta dodatno pokriti še osrednja in severovzhodna Slovenija. Verjamem, da je vse to strokovno in uporabno raven knjige precej dvignilo."

Pogovarjava se za osrednji gorenjski časopis. Zato vprašanje: je Gorenjska z utrdbami obdarjena bolj ali manj kot druge slovenske pokrajine?

"Vsekakor ima nekaj adutov. Blejski grad na svoji visoki skali je poleg Predjamskega gradu nedvomno najimpozantnejši grad na Slovenskem. Med Žirimi in Gorenjo vasjo so največje in najbolj ohranjene utrdbе Rupnikove linije. Pri Radovljici najdemo najbolj slikovite oziroma nenavadne bunkerje, medtem ko so tisti na Lajnarju in Možicu, torej na sami meji med Gorenjsko in Primorsko, v izjemno slikovitem okolju. Pa še kaj bi se našlo!"

Katere so najbolj impozantne utrdbе na Slovenskem?

"To je spet v precejšnji meri stvar okusa. Na nekatere naredi največji vtis razvedan splet podzemnih rovov in tu vsekakor prednjačita utrdbi Rupnikove linije na Žirovskem vrhu. Glede vojaške dovršenosti ne moremo mimo italijanske utrdbе na planini Polog v dolini Tolminke (pod Javorco), medtem ko bi se po lepoti naravnega okolja redko katera lahko kosala z obrambno črto devetih italijanskih utrdb na Milanji pri Ilirski Bistrici - vsaj zaenkrat. Poleg blejskega velja omeniti še Predjamski grad. Pri tem je treba poudariti, da utrdbе na Slovenskem ne pritegnejo toliko zaradi svojih dimenzij, marveč predvsem zaradi svojih posebnosti in vpetosti v privlačno naravno okolje."

Utrdbе na Slovenskem je zložil Ad Pirum, "zavod za intelektualne dejavnosti" v Logatcu. Kakšna družba je to?

"Sedež zavoda je pod hribovom Hrušica, v starih virih imenovanem Ad Pirum, po antični trdnjavi, ki so jo Rimljani zgradili na vrhu prelaza med Logaško kotlino in Vipavsko dolino, na Kalcah pri Logatcu. V Ad Piru-

mu nas delo in ustvarjalne ideje združuje osem posameznikov, ki pokrivamo področja kulture in raziskovanja, od fotografije, arhitekturnega projektiranja, oblikovanja, pa do raziskovalnih, izobraževalnih in založniških projektov. V zadnjih letih smo raziskovali, letos pa pred domačo in strokovno svetovno javnostjo predstavili utrdbeno dediščino ljubljansko-Postojnskih vrat. V sklopu tega projekta je izšla tudi prej omenjena knjiga Utrdbе na Slovenskem. Manj znana je naša konservatorska dejavnost. Le malo kdo na primer ve, da sta oba arhitekta, ki sta zaslužna za strokovno izpeljano prenovo starega vhodnega trakta Loškega gradu, dr. Darko Likar in Anton Marn, člana našega zavoda, ali da sem sam tvorec idejne zasnove muzejskega kompleksa v Parku vojaške zgodovine v Pivki. Zavaljo tega se nam še vedno dogaja, da se tisti, ki bi radi oživili utrdbeno dediščino na svojem območju, na nas obračajo šele takrat, ko potrebujejo besedila za informativne table. Mi pa vemo, da bi bilo bolj smiselno in zanje mnogo koristneje, če bi nas kot partnerje vključili v projekte že na samem začetku. Rezultat gotovo ne bi izostal."

Utrdboslovci ste bolj redka, a za svojo stvar močno zavzeta človeška podvrsta. Koliko vas je, kje se srečujete?

"Ena od organizacij, ki nas združuje, je vsekakor že omenjena FSG. Druga, nemara še bolj zanimiva, je utrdboslovna spletna mreža SiteO, ki jo je ustanovil ameriški zgodovinar in utrdboslovec Joe Kaufmann z namenom, da bi združil ljubitelje utrdb vsega sveta. Meni je, kot rečeno, pomagala pri zbiranju podatkov o Rupnikovi liniji in mislim, da je prof. Zdravko Mlinar to v eni svojih študij navedel kot primer, kako novi načini komuniciranja, predvsem internet, omogočajo povezovanje zgolj na podlagi interesa, brez pogojenosti z lokacijo."

Kakšen je odnos drugih ljudi in ustanov do vašega početja? Odnos tistih, ki o teh rečeh nimajo tako ljubečega in poznavalskega odnosa kot utrdboljubi in utrdboslovci. Pritrdilen, odklonilen, indiferenten? Kaj bi si v tem pogledu želeli?

"Lahko rečem, da sem vedno znova prijetno presenečen nad zanimanjem in pozitivnim odzivom javnosti na predstavitev te tematike. Tudi uradne institucije, zadolžene za varstvo kulturne dediščine, so ji začele posvečati ustrezno pozornost. Žal se še vedno dogaja, da kakš-

na utrdba pade zaradi širjenja cestnišča ali gradnje industrijskih hal, po drugi strani pa se v mnogih okoljih odločajo za prenovno tovrstne dediščine in njeno vključitev v turistično ponudbo. Bi me pa, kot rečeno, veselilo, če bi se zaradi strokovne podpore na Ad Pirum obračali že med snovanjem načrtov in ne šele takrat, ko je treba napisati ustrezne podnapise pod fotografije na informativnih panojih."

Je od utrdboslovja mogoče tudi živeti?

"Zanimivo je, da nobene od dejavnosti, s katerimi se ukvarjam, pa naj gre za ilustracijo, risanje zemljevidov, animacijo ali utrdboslovje, ni mogoče najti med razpisi prostih delovnih mest, kar pa še ne pomeni, da se od tega ne da živeti."

Vaša posebnost so tudi ilustrirani krajinski zemljevidi, ilustracija sploh, stripi, karikatura, risanke ... To zveni znano. Ko človek prebere, da se ukvarjate z animacijo in ustvarjanjem arhitekturnih perspektiv, pa si marsikdo ne predstavlja prav dobro, za kaj gre?

"S tem se tudi pri nas srečujemo vedno pogosteje. Gre za to, da si večina ljudi zgolj na podlagi načrtov ne zna prav predstavljati, kakšna bo videti nova stavba in jo je zato treba narisati. Že v prvi polovici dvajsetega stoletja so znali svoje projekte v risbi predstaviti vsi arhitekti, pozneje pa so to začeli prepuščati specialistom. Na prelomu stoletja je nato skoraj povsem prevladala računalniška grafika, ročna risba, kakršno gojim sam, pa je dobila pridih prestiža."

Na katera od svojih del ste najbolj ponosni?

"Nedvomno na svojo prvo knjigo Rupnikova linija in Alpski zid. Predstavlja nekakšno krono prizadevanj, da bi utrdbeno zapuščino tridesetih let prepoznali za pomembno kulturnozgodovinsko dediščino in hkrati turistični potencial in če sodim po številnih turističnih pobudah v zadnjih letih, je bilo to prizadevanje uspešno. Seveda bi se našlo tudi marsikaj drugega, na primer zemljevidi, najsi gre za koprške vinorodne lege, občino Idrija ali nenazadnje Žiri."

Kaj imate zdaj v delu?

"Kar veliko: ilustracije za novi knjigo Joa Kaufmanna in slikanico Mateje Perpar ter novo avtorsko knjigo o utrdbah na našem območju za ameriškega založnika."

Hvala za odgovore. Pa rišite, ilustrirajte, animirajte in radi imejte utrdbе še naprej!

Zanimivo je, da nobene od dejavnosti, s katerimi se ukvarjam, pa naj gre za ilustracijo, risanje zemljevidov, animacijo ali utrdboslovje, ni mogoče najti med razpisi prostih delovnih mest - kar pa še ne pomeni, da se od tega ne da živeti.